

2022

Jahkedieđáhus

Mii addit dutnje nuvttá ráđiid ja dieđuid vuoigatvuodaidat birra dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas, ja sáhttit veahkehit du gávnnahit leago dearvvašvuodaveahkki doarvái buorre.

Álggahus

Norgga mihttomearri lea ahte buot riikka ássiin galget leat seammadássásaš dearvvašvuodabálvalusat beroškeahhtá dietnasa ja ássanbáikki. Mis lea buorre dearvvašvuodabálvalus ja eatnasat ožžot dearvvašvuodabálvalusaid go dan dárbbasit. Liikká deaividit boasttuvuodát, boasttuipmárdusat, vajálduhttimat ja badjelgeahččamat. Dalle lea buohkain riekti váidit ja albmadiid.

Divššohas- ja buhcciidáittardeaddjis lea 15 kantuvrra miehta riika ja buot ámttain (fylkkain). Mii bargat áimmahuššamis divššohasaid ja geavaheddjiid dárbbuid, beroštumiid ja riektesihkarvuoda stáhtalaš spesialistadearvvašvuodabálvalusa ektui, fylkkasuohkanlaš bátnedearvvašvuodabálvalusa ja suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusa. Mii bargat maiddá kvalitehta buoridemiin dáid bálvalusain. Jahkediđáhus lea čállojuvvo iežamet vásáhusaid vuodul, ja daid badjelaš 17000 geat minguin leat váldán oktavuoda jagi 2022 mielde.

Vaikko covid-19 gáržžideamat leat loahpahuvvon, de mii ain eallit virusin mii ain njoammu, buktá čuovusvahágiid, buktinváttisvuodaid ja guhkes vuordinlisttuid. Váilevaš gelbbolaš bargit dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas dagaha váttisvuodaid beaivválaččat, ja mánggaid báikkiin. Seamma váttisvuohčan lea maiddá go areálat váilot. Bušeahat leat gáržžit buot dásiin. Soahti Ukrainas lea mielddisbuktán lassigoluid, maiddá dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas. Iskkadan- ja dálkkodanvejolašvuodát lassánit. Eanet buozalmasvuodaid ja givssiid sáhtá dálkkodit, dálkasat šaddet beaktileabbon ja dagahit unnit oalgeváikkuhusaid. Vurdojuvvo eallináigi guhku. Lea váttis dohkkehit ahte dálkkodanvejolašvuodát gávdnojit, seammás go eai leat olámuttos divššohasaide.

Min ássiide, dadibahábut, eai leat dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusat seamma olámuttos. Ássančujuhus, sohkaheallit, ahki ja giellagálggat váikkuhit dasa makkár bálvalusfálaldaga don oáččut, fuomášuvvogo obage dahje goas dávda fuomášuvvo, fáallet go habiliterenfálaldaga ja makkár vejolašvuodaid fáallet vai sáhtát eallit ollesárvosaš eallima vaikko leat buozas dahje vaháguvvo. Jus dus ii leat bistevaš ássančujuhus dahje Bánko-ID, dahje ahte it hálddaš digitála máilmmi, de eai leat dus seamma vejolašvuodát go mat mis earáin leat. 2022 jahki šattai ođđa olahusjahkin divššohas ja geavaheaddjiáittardeaddjai go ledje badjel 17368 geat váide oktavuoda. Mánggaid jagiid váttis ekonomii ja lea dagahan ahte bargiidlohu lea njiedjan seammásgo bargonoađdi lea lassánan, maiddá mis. Mii lea giitevačča go jagi 2023 lassit ruhtajuolludeami sihkarastá ahte mii sáhtit doalahit dálá bargiidlogu iežamet 15 kantuvrrain, ja beassat joatkit bargat buorideames iežamet digitála čovdosiid.

Min strategii ja lea ahte divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji galgá fáallet dásseárvosaš bálvalusaid beroškeahhtá ássanbáikki, dieđihit váilivuodaid, boasttuvuodaid ja earaláganvuodaid, seammásgo čeahppudit guhtet guimmiideamet. Dát lea váikkuhan min barggu olles jagi 2022. Ovttasbargan kantuvrraid gaskkas lea lassánan seammásgo lea dagahan ahte min smávit kantuvrrat eai leat nu hearkkit. Máhttu ja vásáhusat juhkkajuovvot ja leat ávkkálačča pasieanttaide ja geavaheddjiide.

Jannicke Bruvik

Nationála koordináhtor divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji erenoamážiid fuomášuhtá dáid osiid jagi 2022 doaimmas:

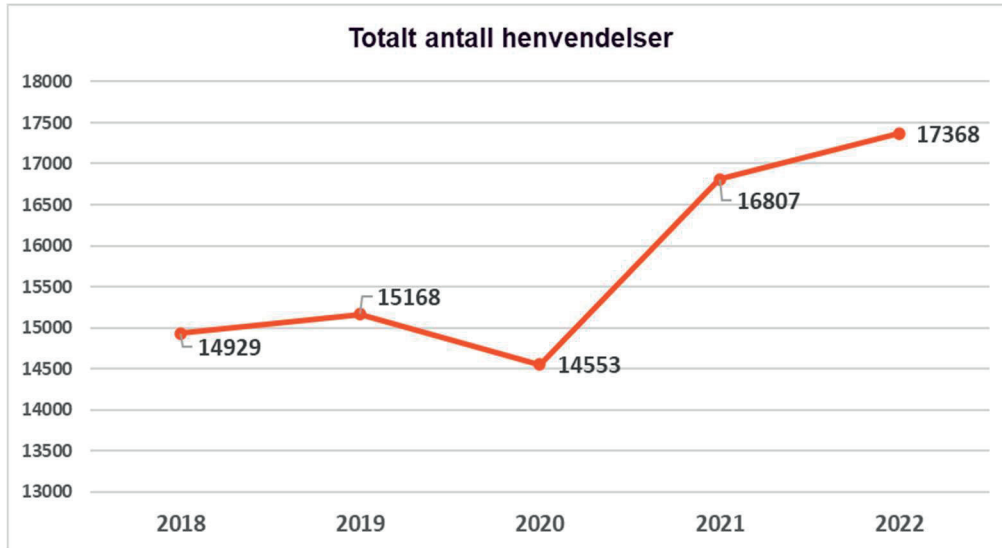
- Fástadoavtterváilli guoská olles riikii ja dagaha duodalaš váikkuhusaid divššohasaide
- Psykalaš dearvvašvuodadikšu ferte vuoruhuvvot badjelii. Lea váilevaš kapasiteahhta ja kvaliteahhta psykalaš dearvvašvuodadivššus, sihke suohkaniin ja spesialistadearvvašvuodabálvalusas.
- Divššohasain lea riekti oažžut seammaárvosaš dearvvašvuodaveahki beroškeahhtá gos sii orrot ii ollašuhthtojuvvo.
- Váilevaš áššemeannudanvierut suohkaniid dearvvašvuodabálvalusas leat uhkádussan pasieanttadorvvolášvuhtii.
- Nuoraid oamimáksu dearvvašvuodabálvalusaid oktavuodas ferte heaittihuvvot.
- Ovttasdoaimman gaskal ossodagaid ja bálvalussajiid, beroškeahhtá dási, ferte buoriduvvot.

Sisdoallu

Álggahus.....	1
Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji erenoamážiid fuomášuhtá	
dáid osiid jagi 2022 doaimmas:	2
Statistihkka	4
Statistihkka spesialistadearvvašvuodabálvalus	5
Statistihkka suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalus	6
Min dearvvašvuodaaguovllut	8
Fástadoavtterkriisa.....	11
Psyhkalaš dearvvašvuodabálvalus	14
Spesialiserejuvnon fáraldagat ja váttes vuoruheamit.....	15
Leago dearvvašvuoda- ja fuollabálvalus seamma olámuttos buohkaide?.....	16
Dearvvašvuodagelbbolašvuolta	16
Gulahallan ja searveválljen	17
Válljet dálkkodanbáikki.....	18
Áigemeeriid rihkkun	18
Váidda	20
Mánát ja nuorat	21
Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjiid čalmmustahttinsuorgi;	
Nuorat 16-20 agis.....	21
Ung.no	21
Mánáid ja nuoraid fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuolta.....	21
Vuoigatvuolta til mánnákoordináhtorii.....	22
Veahkkedoaimmat bearrašiidda geain mánát leat doaimbavádjit.....	22
Oamiruhta.....	22
Bálvalusaid ovttasdoaimman ja koordineren	23
Ovttasdoaimman siskkáldasat buohcciviesus.....	23
Ovttasdoaimma bálvalusdásiid ja iešguđetge buohcciviesuid gaskkas.....	24

Statistikk

Jagi 2022 válde 17368 oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddiin. Dát lea eanet oktavuodat go goassege ovdal, ja lea 16 % lassáneapmi vida jagis.

Eanas oktavuodat Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddiin ledje dilálašvuodaid birra spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Juohku dásiid gaskkas čájeha ahte mis ledje 7198 ášši spesialistadearvvašvuodabálvalusas ja 5890 ášši suhkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas.

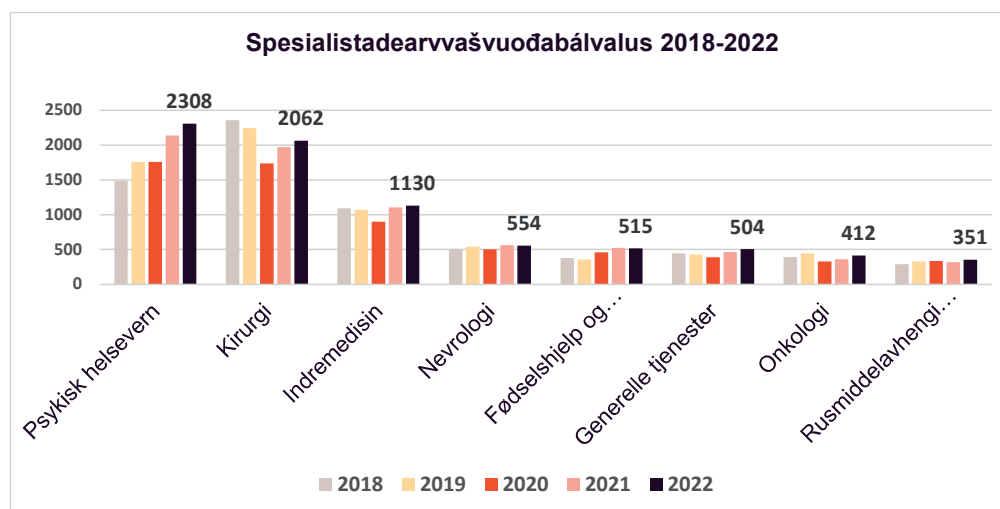

Badjel 4000 oktavuoda-váldimiin eat sáhtán sirret dásiide danin go eat ožžon doarvái dieđuid gosa sajáiduhttit áššiid suhkana dahje spesialistadearvvašvuoda doibmii. Minguin válde maiddái oktavuodaid áššiid dahje dápáhusaid birra mat eai gullán min ovddasvástádussuorgái.

Statistihkka spesialistadearvvašvuodabálvalus

Go šládjet oktavuodaváldiimiid mat gullet spesialistadearvvašvuodabálvalussii de čájeha ahte eanemus oktavuodat gusket áššiide psykalaš dearvvašvuodasuodjalussii ja kirurgijai. Oktavuoda váldimat mat gullet psykalaš dearvvašvuodasuodjalussii leat lassánan mañimus viđa jagiid, go jagi 2018 válde 1485 oktavuoda ja jagi 2022 ges válde 2308 oktavuoda. Nana lassáneapmi 55 % viđa jagis. Árbevirolaččat lea eanemus oktavuoda váldimat leamašan kirurgijja birra, muhto dan suorggis leat oktavuoda váldimat unnon jagi 2020, man covid-19 pandemiija sáhtá váikkuhan. Oktavuoda váldimat kirurgijja suorggis leat veahás lassánan guokte mañimus jagiid, muhto eai leat joavdan seamma dássái go ovdal pandemiija.

Oktavuoda váldimiid lohku sis medisiinna, nevrologijja, riegádahttinveahki ja nissondávddaid, onkologijja ja gárrenmirkosorjjasvuolta ja eará sorjavašvuodat surggiin, lea leamašan smávit rievdadusat mañimus viđa jagiin.

Go váldet oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddiin de registrerejuvvo sihke bálvalusdássi, báiki ja ágga manin minguin válde oktavuoda. Diagrámma vuolábealde čájeha manin minguin válde oktavuoda jagi 2022.

19 % áššiin mas oktavuodaváldin guoská spesialistadearvvašvuodabálvalussii, de lea ieš dikšundoaibma mii merkejuvvo sivvan. "Dikšundoaimma" šlájjas gávdnat áššiid mas lea vásihan divššohas vahágahttima, boasttudivššu dahje dálkkodeami, dahje ahte eai leat olttan vurdojuvvon bohtosa dálkkodeamis. 38 % dáid oktavuoda váldimiin sáhtá guorrat kirurgijai, ja vuosttažettiin ortopediijalaš kirurgijai.

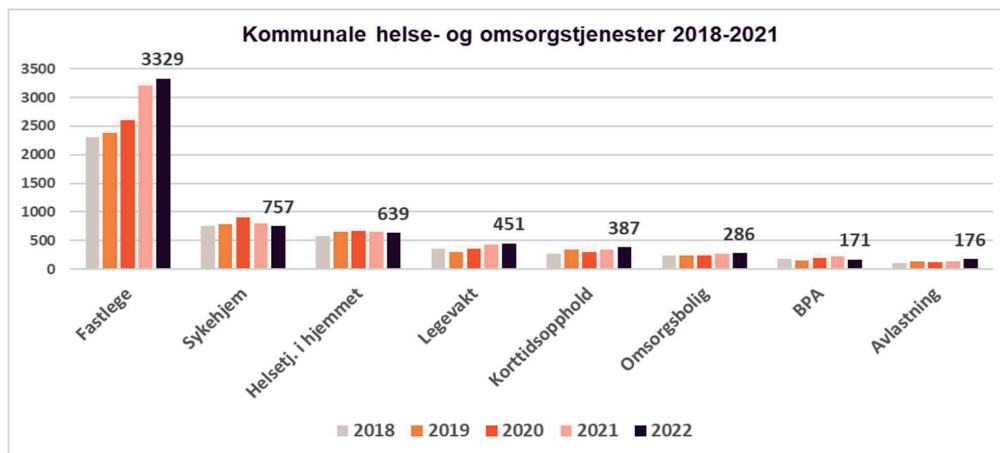
Bálvalusaid váilevaš juogadeapmi lea váldosivva dáhpáhusaide 8 % áššiin mat ledje spesialistadearvvašvuodabálvalusas Spesiálaovttadat psykalaš dearvvasvuodasuodjalusas leat 43 % dáhpáhusain main váidalit ja cuiggodit bálvalusaid váilevaš juogadeami.

Oktavuoda váldimat main sivva leat sierramielalašvuodat, boasttuvuodat dahje mañjonan dávdameroštallan, spesiálaovttadat nevrologijjas lea oalle alla oassi. Onkologijjas leat ollugat geat almmuhit váilevaš/heajos čuovvoleami sivvan manin sii válde oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddiin.

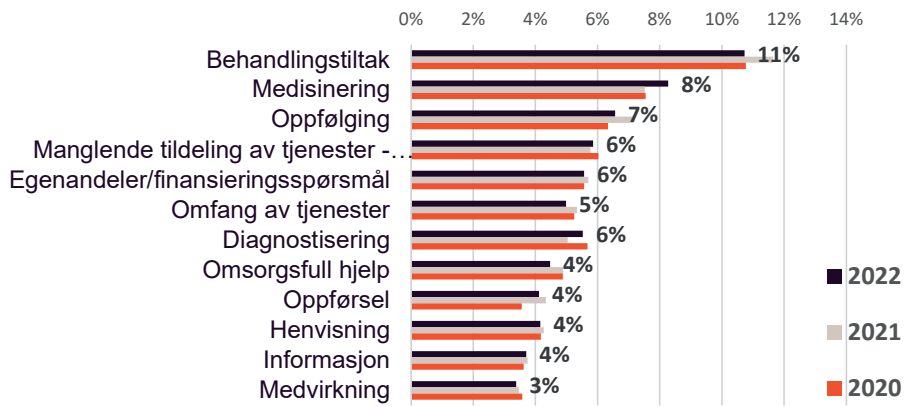
Statistihkka suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalus

Suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusa suorggis, oazžut mii eanemus oktavuodabivdagiid fástadoavtterortnega birra. Dákkár oktavuoda váldimat lea jahkásaččat lassánan jagi 2018 rájes, ja lea das rájes lassánan 44 % jagi 2022 rádjai. Olles 49 % áššiin Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjái suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas lea fástadoavtterortnega birra. Áššit lohku mat gusket buhcciidruktui, dearvvašvuodabálvalusat ruovttus, bahkadasdoaktárii, oanehisáigedikšu institušuvnnas, fuolaharviessu, geavaheaddji persovnnalaš veahkkebargi ja duddensuorggis leat leamašan smávit variašuvnnat manimus vida jagis.

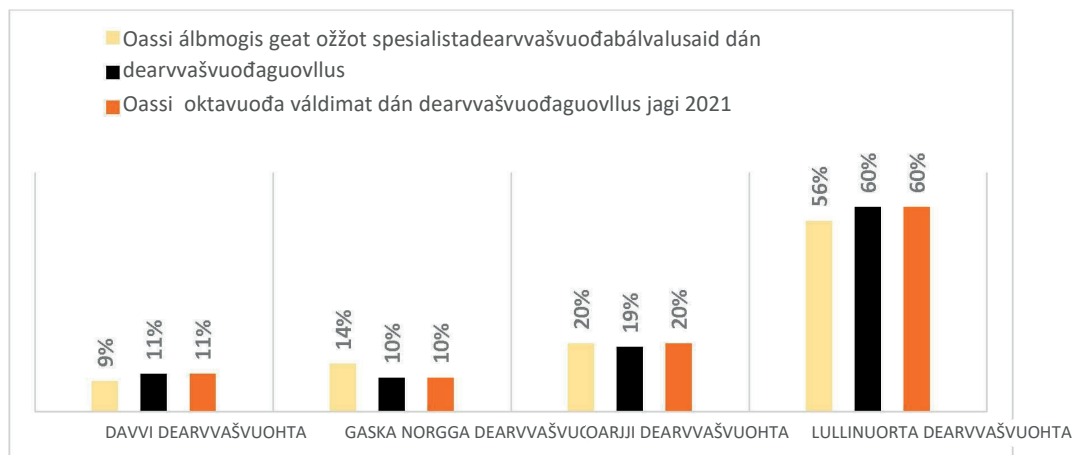
Seammago spesialistadearvvašvuodabálvalusain lea duhtameahtunvuotta dikšund-oaimmain váldosivva manin minguin váldet oktavuoda go leat duhtameahtunvuodat suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas. Vaikko dušše 6 % suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusa áššit guske bahkadasdoavttiridoibmii, de leat 14 % oktavuoda váldimiin mas cuiggodit dálkkodandoaibmabiju. Sii geat minguin váldet oktavuoda go leat duhtameahtumat dálkkodemiin, de 73 % dáin oktavuoda váldimiin sáhttet vuhttot fástadoaktárii, vaikko fástadoavttiráššit oktiibuot leat 44 % áššiin mat gullet suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas. Badjel bealli sis geat váldet oktavuoda minguin leat duhtameahtumat fástadoaktára čuovvolemiin

Sivat suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain 2020-2022

Min dearvvašvuodaguovllut

Riikka njeallje dearvvašvuodaguovllu dikšot iešgudetge osiid álbmogis. Oktavuoda váldimiid lohku maid mii oažžut iešgudetge dearvvašvuodaguovlluid dávista dan oasi álbmogis mat gullet dearvvašvuodaguovllu ovddasvástádusguvlu. Ii gudege guovlu leat heajut go nubbi go lea sáhka váidagiid logus min statistihkas.

Lullinuorta Dearvvašvuohhta

Jagi 2022 ledje Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjis 4310 ášši mat gusket Lullinuorta dearvvašvuoda dilálašvuodaide. Earenoamášvuodat man birra dávjjimusat váldet minuiguin oktavuoda Lullinuorta dearvvašvuoda diliid birra lea ná: psykalaš dearvvašvuodasudjalus rávisolbmuid (36 %), ortopedalaš kirurgijja (15 %), nevrologijja (9 %) ja mánáid ja nuoraid psykalaš dearvvašvuodasuddjen (7 %). Dát oktiivástida buorimuddui áššešlájaid čoahkkádus árabut jagiin. 2021 rájes 2022 rádjai de leat mii oaidnán ahte áššit mat gusket mánáid ja nuoraid psykalaš dearvvašvuohhtii, onkologijii, váibmovidit ja fágaidrasttideaddji spesialiserejuvvon gárrendikšui leat lassánan.

Deháleamos ágga go váldet oktavuoda Lullinuorta spesialistadearvvašvuodabálvalusaid birra lea njuolgut dálkkodandoaimma birra. Dát šládja fáttmasta ovdamearkka dihte boasttuvuodat čuohtadeami oktavuodas, váilevaš dálkkodeapmi dahje boastut árvvoštallan hoahppodási.

Nubbin stuorimus sivva lea bálvalusaid váilevaš juogadeapmi, ovdamearkka dihte go dálkkodeapmi spesialistadearvvašvuodabálvalusas biehttaluvvo. Dasto čuvvot áššit mat lea čatnon dávdda gávnnahapmái, vuordináigái ja diehtujuohkimii. Dábáleamos sivat go váldet oktavuoda lea seamma jagis jahkái, dušše smávit variašuvnnaiguin. Jagi 2022 lea lassánan oktavuoda-váldimat lassánan mas moitet váilevaš dahje heajos diehtujuohkima. Maiddái leat lassánan áššit mat gusket dearvvašvuodabargiid meanuide ja áššiide go besset ruoktot maŋŋil dálkkodeami.

Gaska-Norga Dearvvašvuohhta

Mii oaččuimet 693 ášši jagi 2022 mat guske Gaska-Norgga Dearvvašvuohhtii. Áššiid lohku spesialistadearvvašvuodabálvalusas obalohkái lea sullii seamma go jagi 2021, ja dat earenoamášvuodat man birra mii oažžut eanemus oktavuodaid leat rávisolbmuid psykalaš

dearvašvuodasuodjaleami birra (33 %), ortopedalaš kirurgiija (14 %), nevrologiija (12 %) ja psykalaš dearvašvuodasuodjaleapmi mánáide ja nuoraide (8 %).

Dat mii lea deháleamos ágga manin minguin leat váldán oktavuoda spesialisttadearvvašvuodabálvalusaid birra Gaska-Norgga Dearvašvuodas leat čadnon dálkkodandoibmii. Nubbin stuorimus ágga lea čuovvleapmi, ja dasto váidagat diehtjuohkimii. Stuorimus rievdadus 2021 rájes áššiid lassáneapmi mat gusket bálvalusaid váilevaš juohkin/biehttaleapmi. Badjel bealli dain leat áššit mat gullet psykalaš dearvašvuodasuddjemii.

Oktavuoda váldimat psykalaš dearvašvuodasuodjaleami birra leat lassánan go veardidat jagi 2021:in. Oktavuoda váldimat čadnon mánáide ja nuoraide (BUP) leat njiedjan veaháš, ja njiedjan lea leamašan Trøndelagas. Bálvalusaid váilevaš juogadeapmi/biehttaleapmi dat lea sivva mii dávjjimusat almmuhuvvo sivvan go oktavuoha guoská psykalaš dearvašvuodasuodjaleapmái, mii lea rievdadeapmi jagi 2021 rájes go dalle váldoággan manin minguin válde oktavuoda lei dikšundoaimma birra.

Davvi Dearvašvuoha

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vuostáiválddii 749 ášši mat guske Davvi Dearvašvuohii jagi 2022. Áššehivvodat lea seamma dásis go ovddit jagiid. Stuorimus fágasuorggit ledje ortopedalaš kirurgiija (21 %), psykalaš dearvašvuodaduddjen rávisolbmuid (21 %), dálkkodit borasdávddaid (13 %) ja čovje- /čoallekirurgiija (11 %). Dáid fágasurggiin dat leat leamašan eanetlogus daid áššiid gaskkas mat loktejuvvojit Divššohas- geavaheaddjiáittardeaddjái leat váidojuvvon dearvašvuodabiras.

Dikšundoaimma váidda dat lei sivvan manin olles 43 % álbmogis válde oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddiin Davvi Dearvašvuoha birra. Čuolbmaáššit maid pasieanttat ja oapmahaččat loktejedje, ledje gažaldagat mat guske vejolaš boasttudikšui, váttisvuodat, válljet ja čadahit dikšundoaimmaid, iskkademiid ja pasieanta dikšundoaimma mii ii čuvvon plána. Gažaldat dieđuid ja mielváikkuheami birra ledje oassin eanas áššiin. Máinnašuvvon čuolbmabealit dađistaga ain cuiggoduvvojit.

Dearvašvuodaregiovdna lea viiddis, ja leatge maddái guhkes gaskkát álbmoga ja dearvašvuodadoaimmahagaid gaskkas. Oktavuoda váldimat Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjái duodaštit ahte ovttasbargu gaskal dearvašvuodadoaimmahagaid ja mátkkošteamit guovllus lea váttis ja lossat. Váttis ekonomalaš dilli Davvi Dearvašvuodas lea váikkuhan doaimma dearvašvuodadoaimmahagain, juoga maid mii oaidnit dain áššiin mat leat loktejuvvon Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjái.

Oarjji dearvašvuoha

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjái vuostáiválddii 1445 ášši mat guske Oarjji Dearvašvuoha jagi 2022 doibmii.

Mii oaččuimet eanemus bivdagiid mat guske rávisolbmuid psykalaš dearvašvuodasuodjalussii (31 %). Dasto ortopedalaš kirurgiija (15 %), nevrologiija (10 %) ja čovje/čoallekirurgiija (10 %). Psykalaš dearvašvuodasuodjalus mánáide ja nuoraide dagahit 7 % buot oktavuoda váldimin mat guske Oarjji Dearvašvuohii.

Váldosivva manin minguin válde oktavuoda lei dikšunfálaldat, oktiibuot 29 %. Viidáset leat mánnga oktavuoda váldima mas cuiggodedje boasttuvuodaid, vuostemielalašvuodat,

váilevaš dahje maŋŋonan diagnosa, ja láitit čuovvoleami ja vuordináiggi. Leat smávit erohusat loguin go veardidit jagi 2021 loguiguin, muhto dattetge oaidnit lassáneami oktavuoda váldimiin go leat váilevaš bálvalusaid juogadeapmi, mat dagahit 9 % mat dagahedje ahte válde oktavuoda divššohas- ja geavaheaddjiáittardedjjiin.

Go leat váidagat main diehtujuohkin lea váldosivvan, de lohku proseantadási mielde lea vuollegaš (6 %), muhto lea dattetge lassánan jagi 2021 ektui. Heajos dahje unnán dieđut lea stuorra hástalussan sidjiide geaidda guoská. Jus ii doarvái bures ipmir iežas dearvvašvuodadili, dikšundoaimmaid ja joatki plánaid de pasieanta šaddá leat bálvalusaid passiivalaš vuostáiváldi iiige dáidde čuovvolit plánejuvvon dikšuma.

Fástadoavtterkriisa

Suohkanat galget sihkkarastit ahte ássit ožžot dárbblaš dearvvašvuodabálvalusaid, dan oktavuodas fástadoaktára. Suohkana geatnegasvuohta lea sihkkarastit ahte buohkaide lea sihkkaraston dárbblaš doavtterbálvalusat ja ahte sii ožžot dohkálaš dearvvašvuodaveahki, leaš dal fáhkkaš vai ii. Dálá fástadoavtterdilálašvuodain lea máŋga suohkana mat eai sáhte fállat fástadoaktára buot ássiide.

Áššit fástadoavttirbálvalusaid birra, dagahedje 20 % buot áššiid logus mat ovddiduvvojedje Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjái jagi 2022, mii lea seamma lohku go jagi 2021. Oktavuodat mat gusket fástadoaktárii dagahit 44 % buot áššiin mat gusket suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaide.

Rogaland fylkkas gusket 61 % áššiin dilálašvuodaide suohkaniid áššiin, ja Møre & Romsdal lea vuolimusas main oktavuoda váldimat leat 37 % buot áššiid ektui mat gusket suohkaniid dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaide. Oktavuoda-váldimiid sivvan lea buori muddui seamma jagis jahkái. Dábáleamos ákkat manin minguin váldet oktavuoda lea go leat duhtameahtumat dahje vuostemielalačča dálkkodemiin, diagnostiseremin, čujuhusain, čuovvolemiin ja váilevaš beasatlašvuodain.

Fástadoavtterkriisa váikkuhusat leat šaddan eanet oinnolačča maŋimus jagi. Minguin váldet pasieanttat oktavuoda maŋŋil go sii leat ožžon revve Helfo's mas diedihit ahte sii leat sirdán pasieanttaid eará fástadoaktárii gos sin fástadoavttir lea heaitán dahje go fástadoaktára pasieanttaid lohku lea geahpiduvvon. Muhtun pasieanttat vásihit ahte Helfo soaitáhagas nammageassin lea hui eahpevuoiggalaš. Mii oažžut dieduid pasieanttain geat oaivvildit ahte pasieantalisttu geahpideami livččii galgan dahkkot oktagaslaš árvoštallama mielde leat earenoamáziid divššohasat geain leat bissovaš gillámušat ja geat dárbbášit buori gulahallama ja čuovvoleami fástadoaktáris, geaid mielas lea váttis massit iežaset fástadoaktára. Earát ges vásihit sirdima eará listui fástadoaktára haga. Go eai bija sadjásaš doaktára dán listui de dat mearkkaša ahte sii lea fástadoaktára haga, ja ahte sis dušše lea fásta doavttirkantuvra.

Vaikko divššohasas lea fástadoavttir, de ii dattetge fástadoavttir leat das go divššohas váldá oktavuoda. Mii leat gullan ahte divššohasat šaddet guhká vuordit jus ringejit, ja ahte vuosttaš rabas diibmu easka lea máŋggaid vahkkuid geahčen. Máŋggas geat leat váldán oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjiin ahte eai oaččo doavttirdiimmu evttohuvvon viđa bargobeavvi siskobealde.

Daid oktavuodain go divššohasas ii leat fástadoavttir, de sii deaivvadit doaktáriin gii sin ii dovdda ovdalaččas, iige leat geargan oahpásmuvvat divššohasas beaivegirjiin (journálain). Ahte dát sáhtta vuolggahit váttis diliid go galget válljet dikšundoaimmaid ii gal berre geange hirpmástuhttit. Mii leat gulastan ahte álggahuvvon divššuid lea odđa doavttir rievadan, iige divššohas leat ipmirdan vuoduštusa. Mii leat gullan pasieanttaid muitaleames ahte doavttir ii jáhke dahje eahpida pasieanttaid dearvvašvuodagivssiid, ja ahte pasieanttaid jiena eai guldal.

Fástadoavtterkriisa lea uhkádussan pasieantadorvvolášvuhtii. Máŋggas sis geat váldet oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjiin muitalit ahte sis ii leat fástadoavttir

ja leat danin šaddan ohcat dearvvašvuodaveahki bahkadasdoaktáris. Mii leat gullan dáhpáhusaid mas bahkadasdoavttir lea hilgon divššohasa dainna ákkain ahte buozalmasvuohka ii leat doarvái fáhkkaččat, ja ahte sii danin eai gula bahkadasdoaktára divššu vuollái. Danin suohkan ii fuolat iežaset ovddasvástádusa ahte sihkkarastit buot suohkanásiide dohkálaš dearvvašvuodaveahki, ja dagaha ahte dilálašvuodát mas duodalaš buozalmasvuohka mii fuomášuvvo leat lassánan.

Váilevaš fástadoavtterbálvalusa dihte leat máŋga suohkana ásašan listtuid fástadoaktáriid haga ja ahte leat okta dahje máŋga sadjásaš doaktára geat fuolahit dáid divššohasaid. Kártenbargu man dábbalaš doavttersearvi lea čadahan duodašta ahte okta buohcci 24 buohccis leat čállojuvvoan dákkár listui 01.09.2022. Divššohasat geain ii leat fástadoavttir guhkit áiggi vuolde lea stuorit uhki ahte šaddet fitnat bahkadasdoaktára luhtte, fáhkkaččat šaddet buohccivissui ja sáhttet árabut jápmit. Dát muitala makkár mearkkašupmi fástadoavttirbálvalusas lea álbmotdearvvašvuhtii. Fástadoavtteriisa čuohcá earenoamážiid daid buhcciide geain leat seagáš ja/dahje guhkilmas givssit, ja geat earenoamážit dárbbasit kontinuehta ja guhkilmas čuovvoleami.

Váilevaš fásta doavttirdilli ja guhkes vuordinlisttut dagahit heajut vejolašvuodaid välljet fástadoaktára, nu movt Divššohas- ja geavaheaddjivoigatvuodaláhka nanne. Dál sáhtta šaddat vuordit gitta máŋga jagi jus áigu fástadoaktára lusa, ja mánggaid suohkaniin eai lea doaktáriin rabas diimmut. Dát dagaha ahte ollu buhcciin ii leat duohta riekti välljet iežas fástadoaktára.

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji lea earenoamážiid fuolastuvvan eanemus hearkkes pasieantaid dihte geain ii leat fástadoavttir, ja geain iige leat ráđdi oastit priváhta dearvvašvuodabálvalusaid. Dál fástadoavttirdilálašvuohka sáhtta dagahit ahte sii geain eai leat rudalaš návccat alcceseaset háhkat dárbbaslaš dearvvašvuodaveahki, ožžot váilevaš čuovvoleami ja heajut dearvvašvuoda go maid earát dahket.

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vásiha ahte mánggaid báikkiin leat váilevaš dieđut ássiide, sihke fástadoaktáriid dilálašvuoda birra ja makkár vejolaš čovdosat gávdnojit go dárbbasit doavtterveahki. Mii leat earret eará jearahan eanet ja buorebut dieđuid ássiide das gos divššohasat sáhttet beassat doaktára lusa jus sis ii leat fásta- doavttir. Mii vásihat stuorra iešgudetláganvuodaid suohkaniin das movt sii dáhkidit álbmogii dárbbaslaš dieđuid. Váilevaš vuogádagat dagahit riska ahte pasieantat fástadoaktára haga eai čuovvoluvvo eai ge vuhtiiváldojuvvo.

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddiin válddi olmmoš oktavuoda geas ledje leamašan guhtta iešguđetge fástadoaktára maŋimus guđa jagis. Son lei buohccindiedihuvvon barggus ja vuorddašii čielggadeami. Váilevaš bissovašvuoda dihte čuovvoleamis ja iešguđetlágan oainnut buohcci dávdamearkkaide de golle máŋga mánu ovdalgo buohcci čielggaduvvui. Buohcci válljii loahpas ávkkástallat priváhta fáldadaga, geat sáddejedje su čielggadeapmái spesialistadearvvašvuodabálvalussii. Dát mielddisbuvttii ahte buohcci oanehis áiggi maŋgil beasai čuohpadeapmái.

Buohcci gii lei Jápmimin ja lei buhcciidruovttus ii ožžon doarvái bávčasgeahpi-deaddji divššu danin go buhcciidruovttu doavttir lei luohpan barggus, eaige lean eará doaktárat lahkosis, bahkadasdoaktáris iige lean dilli veahkehit ja loahpas šadde buhcciidruovttus čuojaldahttit 113. Ambulánsadivššárat ja buohcciviesu doavttir geat eai dovdan buohcci adde buohccái dárbbášlaš dálkasiid. Pasieanttas ledje ollu bákčasat daid diimmuid ovdal go dát deaividii.

Vaikko leat ollu ja duodalaš ovdamearkkat mat govvidit heajos doaibmi vuogádagaid ja váilevaš bálvalusaid, de lea dehálaš deattuhit ahte ahte barget ollu ja buori barggu gávdnamis čovdosiid, ja ahte čadat barget háhkamis dohkálaš doavtterbálvalusaid buohkaide.

Psyhkalaš dearvvašvuodabálvalus

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji lea maŋimus jagiid vásihan ahte eanet váldet singuin oktavuoda psyhkalaš dearvvašvuodaveahki oktavuodas. Maiddá jagi 2022 lei psyhkalaš dearvvašvuodaveahki dat suorgi spesialistadearvvašvuodabálvalusas mas eanemusat válde minguin oktavuoda. Dán jagi dahke hástalusat psyhkalaš dearvvašvuodasuorgis olles 28 % buot min áššiid ektui.

Divššohasat ja oapmahaččat váldet minguin oktavuoda ja muitalit ahte sin ohcamuš oažžut psyhkalaš dearvvašvuodaveahki lea hilgojuvvon Psyhkalaš dearvvašvuodabálvalusas dat leat stuorit oassi váidagiin váilevaš juogadeami birra eará spesialistaid ektui spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Sii muitalit váilevaš jándordikšunsajiid birra ja váilevaš poliklinihkalaš kapasiteahaid birra. Čujuhusaid lohku orru lassánan muhto kapasiteahhta ii leat lassánan. Divššohasat ja oapmahaččat fertejit leat vearrábut buohccán ovdal go ožžot veahki spesialistadearvvašvuodabálvalusas, iige suhkaniin eaige leat heivehuvvon fáldadagat. Minguin maiddá muitalit pasieanttat ahte sin vásihit ahte dikšu spesialistadearvvašvuodabálvalusas loahpahuvo beare jođánit.

Guhkes vuordináiggat leat hástalusson, ja mángasat geat minguin váldet oktavuoda muitalit ahte sii eai beasa ávkkástallat friddja dálkkodanbáikki válljema. 1.1.2023 rájes doaimmahagat main lea Helfo-soahpamuš ii leat šat vejolašvuolta válljet dálkkodanbáikki, maŋgilgo dálkkodanbáikki válljema láhka lea rievdaduvvon. Váikkuha go dat dahje man ládje mii eat vuos dieđe, muhto mii fuolastuvvat ahte pasieanttat iešgudetge guovlluin eai oaččo seammaárvosaš fáldadagaid.

Stuorra oassi áššiin mat midjiide loktejuvvojit ja mat gusket psyhkalaš dearvvašvuhtii leat ieš divššu man cuiggodit. Mánggaid báikkiin riikkas váilot bálvalus gelbbolaš divššárat Dát váikkuha fáldadagaid kvalitehtii maid mánga diagnosajoavkkut ožžot. Soames pasieanttat vásihit sihke divššáriid dávjá molsot, ahte čielggadeapmi ja čuovvleapmi ii leat doarvái buorre ja sii čálihuvojit jođáneappot olggos maŋgil go leat leamašan divššus.

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjis lea mánga ášši ovttasdoaimman ja buohtalastin gaskal spesialistadearvvašvuodabálvalusaid ja suhkaniid ii leat doaimman, ja gokko eai leat fállat gulahallandoaktára, koordináhtora ja oktagaslaš plána.

Lea lassáneaddji vuorjašupmi go mánga divššohasa eai oaččo čuovvleami fástadoaktáris seammás go váilot buori huksejuvvon bálvalusat divššohasaide geain leat psyhkalaš gillámušat suhkaniin. Leat stuorra erohusat das makkár fáldadagat gávdnojit suhkaniin, ja leat stuorra erohusat gaskal gávpogiid ja boaittobeale guovlluid. Ovdamearkka dihte de leat mánga suhkana geain eai leat vuosttašeahkkefáldadagat nugo mat jođanis psyhkalaš dearvvašvuodaveahki, dahje ACT/FACT - joavkku čuovvleapmi olámuttos sidjiide geain lea eanet duodalaš ja seagáš psyhkalaš buozalmasvuolta. Eanet suhkanat váilot fáldadagaid čuovvleami/ráđđeaddin eahkediid ja ihkku, ja pasieanttat čujuhuvojit bahkadasdoaktáriidda go vásihit ahte buozalmasdilli vearrána dahje dárbbasit soapmása geainna sáhttet hupmat buohcama birra.

Mánggaid áššiin mii hupmat váiban oapmahaččaiguin, geat muitalit stuorra fuollanoadi birra. Sin vuogatvuodas eai vuhtiváldojuvo doarvái bures, eaige sii álohii loga iežaset

dohkkehuvvot dehálaš resursan divššohassii. Buhcciid psyhkalaš eahpe dearvvašvuohta váikkuha eallima ja dearvvašvuođa negatiivvalaččat maiddá oapmahaččain, ja dagaha ahte sii maiddá buohccindieđihuvvojit dahje vásihit ekonomalaš hástalusaid.

Spesialiserejuvvon fáladagat ja váttes vuoruheamit

Psyhkalaš dearvvašvuođasuddjema kvalitehta dárbbáša buori ovttasdoaimma dásiid gaskkas, doarvái ja áššáigullelaš gelbbolašvuođa, ja buori koordineren juohke ovttaskas divššohassii.

Mánŋa Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji báikkálaš kantuvrrat leat vásihan ahte eanet rávisolbmot, geain leat ADHD symptomat, ja singuin váldet oktavuoda leat vásihan ahte sin čujuhusaid DPS:ii hilgojuvvo. Hilguma ággan lea dávjá ahte buhcciid dávdamearkkat eai doarvái duodalačča, ja ahte ákkastallet ahte gal sii "doibmet beare bures". Dát spiehkasta sakka dan vásáhusas mii divššohasas alddis lea iežas doaibma-dási ektui. Riska lea ahte divššohas ii oaččo divššu ii suohkandearvvašvuođabálvalusas iige spesialistadearvvašvuođabálvalusas jus dat guokte dási iešguđet ládje árvvoštallet duodalašvuođadási ja gos divššohas berre dikšojuvvot. Ovttasdoaimman ja gulahallan dikšundásiid gaskkas lea dehálaš vai sihkkarastá pasieantadorvolašvuođa.

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vásiha ahte mánŋgaid báikkiin riikkas váilot fáladagat daid joavkkuide geat dárbbášit ovttagaid earenoamášgelbbolašvuođa, ovdamearkka dihte duodalaš borranváltut ja autismii gullelaš heađuštusat. Mii áigumuš lea ahte bálvalusas galget ovttasbargat vai sáhttet ávkkástallat gávdni gelbbolašvuođa nu ahte šaddá ávkkiin buot pasieanttaide miehta riikka. Dát gáibida innovatiivva jurddašeami ja ovttasdoaimma, ja lea dehálaš vai sihkkarastit dohkálaš ja dásseárvosaš dearvvašvuođafáladaga, beroškeahhtá gos riikkas ásset.

Mis lea mánŋa pasieanttat ja oapmahaččat geat minguin váldet oktavuoda go oaivvildit ahte pasieanta beare árrat sáddejuvvojit ruoktot divššus spesialistadearvvašvuođabálvalusas, ja danin go oaivvildit ahte suohkanis ii leat doarvái gelbbolašvuohta iige kapasiteahhta. Dieđut maid Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji oažžu, bures dávista Riikkarevišuvnna raportta jagi 2021 rájes go sii dárkkistedje psyhkalaš dearvvašvuođabálvalusaid.

Leago dearvvašvuoda- ja fuollabálvalus seamma olámuttos buohkaide?

Go mii buohccát, de lea dehálaš midjiide ahte mii oažžut dearvvašvuodaveahki rivttes áigái, rivttes báikkis ja ahte leat gelbbolaš dearvvašvuodabargit. Divššohas- ja geavaheadjiid vuoigatvuodalahka addá pasieanttaide ja geavaheadjiide vuoigatvuodaid mat galget sihkkarastit dohkálaš buhcciiddivššu, juo das rájes go vuosttaš geardde váldet oktavuoda dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain, guorahallama, divššu, veajuiduhttima, dárkkisteami ja suohkaniid bálvalusain. Buohkaide galget dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusat seamma olámuttos, beroškeahtta ássanbáikki ja eallindili.

Dearvvašvuodagelbbolašvuoha

Vai galgá olahit dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusaid, lea máhtolašvuoha ja váidinnjuolggadusat mearrideaddjin. Seammásgo diedut digitaliserejuvvojit ja buoret olámuttos, de lassánit maiddá vuordámušat ahte pasieanttat, geavaheadjit ja oapmahaččat gávdnet daid dieđuid maid sii dárbašit. Dearvvašvuodagelbbolašvuoha mearkkaša ipmirdit, árvoštallat ja ávkástallat dearvvašvuodadieđuid. Dás dat leat indiviida veahkkevárit, návccat ja eavttut, ja nuppe bealde dearvvašvuodavuogádaga mánggadáfotvuodat. Jus vuogádagat maid mii stivret leat mohkkái, de gal maiddá eanemus gelbbolaš olbmossat ge lea vuollegis dearvvašvuodagelddolašvuoha.

Mis lea dál dearvvašvuodahálldašeapmi mas leat máŋga doaimma ja iešgudetlágan barggut mánggaid dásiin. Eatnasat geat váldet oktavuoda Divššohas- ja geavaheadjiáittardedjiin, duodaštit ahte eatnasiidda lea gáibideaddjin gávdnat ja ávkástallat iešgudetge bálvalusaid.

Divššohasdikšumis leat máŋga dilálašvuoda mas dearvvašvuodagelbbolašvuodas lea stuorra mearkkašupmi. Divššohasat mitalit midjiide ahte sii eai dieđe makkár dikšuma leat plánen ovddasguvlui sidjiide, geainna galget gulahallat go leat gažaldagat, man galle maŋideami dahje maŋoneami sii galget dohkkehit, maid galget dahkat jus sii háliidit vuostaldit, makkár molssaeavttut leat áigequovdilat ja olámuttos sidjiide, ja makkár váikkuhusaid iešgudetge dilálašvuodat ja válljemat sáhttet dagahit.

Divššohas- ja geavaheadjiáittardeaddjai leat ovddiduvvon mitalusat mas divššohasat ja oapmahaččat eai leat ožžon daid dieđuid mat leat sidjiide dehálačča vai sis duodas lea mielváikkuheapmi. Dábálaš dilálašvuodat čuožžilit go leat rievdadusat gasku pasieant-tadivššu, ja álgodieđut maid leat ožžon eai šat leat riehta ja odastuvvon diedut váilot.

Čuolbmabeliid ovdamearkkat mas váilevaš dearvvašvuodagelbbolašvuoha ja váilevaš diedut lea duogážis dasa go váldet oktavuoda Divššohas- ja geavaheadjiáittardedjiin:

- Gollá beare guhkes áigi oažžut vástádusa go leat čujuhuvvon spesialiserejuvvon dearvvašvuodaveahkkái.
- Leat eahpečielggasvuodat das makkár dearvvašvuodaveahkki dat lea áigequovdil dahje olámuttos divššohassii.
- Divššohassii almmuhuvvo vuordináigi mii orru leamen dábálažžan iige árvoštallojuvvon juohke ovttaskas pasieanta dearvvašvuodadili ja eallindili ektui.

- Kapasiteahttahástalusat almmuhuvvojit gáržžádussan eaige daja maidege man dohkálaš dat lea pasieantta oktagaslaš dárbbuid ektui.
- Divššohassii ii muitaluvo makkár dálkkodanmolssaeavttut gávdnojit.
- Ii ráddjejuvo doarvái áigi muitalit dahje oadjudit pasieanttaid ja sin oapmahaččaid go deaividit vuorddekeahces dilálašvuodat, ovdamearkka dihte jus gollá beare guhkes áigi dulkot ja ja gávnnahtit dávdadiagnosa røntgengovva vuodul.
- Divššohasat vásihit ahte sii “sirdojuvvojit” guovllu buohcciviesuid gaskkas almmá oažžumis dieđuid eaige dan dohkkehan.
- Áššemeannudeapmi suohkandearvvašvuodabálvalusas ii čuovo njuolggadusaid, ja pasieanttat sáhttet manahit dehálaš dieđuid ja váidinvejolašvuodaid.

Dearvvašvuodabargit leat geatnegahtton pasieanttaide ja geavaheddjiide muitalit makkár vuoigatvuodat sis leat. Mii dattetge vásihit ahte organisatuvrralaš dilálašvuodat dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas, váilot dieđut, ipmárdus árvvusatnimis ja doahhtaleames Divššohas- ja geavaheaddjivuoigatvuodaid mii sáhttá dagahit dorvvuhisvuoda, fuolastumi, eahpeluohtamuša, ja soapmásiidda guhkitáiggi buohcama go mii lea dábálaš.

Mis lea álbmot geain leat stuorra erohusat dearvvašvuodagelbbolašvuodas Dat dagaha sosiála iešgudetláganvuodaid go pasieanttat geain lea buorre dearvvašvuodagelbbolašvuodta álkibut ožžot dan dearvvašvuodaveahki maid sii oaivvildit sii dárbbasit.

Gulahallan ja searveválljen

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vuostáiváldá mánggaid oktavuoda-váldimiid váttēs gulahallama birra, ja ollu duhtameahttunvuodat dearvvašvuodabálvalusa birra maid sáhttá guorrat maŋas gulahallanválttisvuodaide. Dat sáhttet leat beare unnán dieđut, beare maŋŋit juhkkovuvvon, eahpečielga gulahallan dahje lotnolasvuodta daid gaskkas.

Mielváikkuhanvuoigatvuodta lea láchkamearriduvvon vuoigatvuodta, ja gullá lahkálaga oktii gulahallamiin, rivttiin oažžut dieđuid ja dearvvašvuodagelbbolašvuoda. dábálaččat gohčodit dearvvašvuodadoaimmahagat mielváikkuheami “searveválljejuvmin”. Searveválljen lea áigequovdil medisiinnalaš ja dearvvašvuodafágalaš mearráduusat mat mearkkašit válljemis gaskal mánga gávdni ja dohkálaš dálkkodanmolssaeavttuid, mas pasieanta iežas vuoruheamit leat dehálačča Searveválljen galgá sihkarastit ahte dearvvašvuodabargit addet doarvái, aiddolaš ja relevánta dieđuid dan maid pasieanta sáhttá vuordit iešgudetge molssaeavttuin, ja ahte dearvvašvuodabargit ožžot máhtu dan birra mii divššohassii lea dehálaš.

Buorre gulahallan lea eaktun vai galgá sáhttit fállat dohkálaš ja dárbbaslaš dearvvašvuodaveahki. Buorre gulahallama dovdomearka lea go pasieanta dovda ahte su leat ipmirdan ja ahte sin váttisvuodat váldojit duodalažžan. Dilihisvuodta, konsultašuvnnat mat gaskalduvvet telefonnaid dihte ja fokus deaddašuvvá tekniikalaš veahkkeneavvuide ovdalii pasieanta, sáhttá goaridit gulahallama. Heajos gulahallan dagaha dorvvuhisvuoda ovttaskas divššohassii, njeaidá luohhtevasvuoda ja sáhttá dagahit pasieantadorvvuhisvuoda.

Válljet dálkkodanbáikki

Dehálaš pasieantavuoigatvuohta lea riekti válljet dálkkodanbáikki.

Mánnga divššohasa geat dan vejolašvuoda háliidit ávkástallat, vásihit ahte vuoigatvuohta lea gáržžiduvvon Sii vásihit ahte dálkkodeapmi eará buohcciviesuin go báikkálaš buohcciviesus biehttaluvvo, ja earenoamážiid jus iežaset válljejuvvon buohcciviesu lea eará dearvvašvuodaguovllus. Biehttaleami ággan lea dávjá ahte dálkkodanbáikki ferte vuoruhit iežas ovddasvástádusguovllu pasieanttaid. Fástadoaktárat muitalit ahte go sii leat čujuhan buhcciid eará dearvvašvuodadoaimmahakii, de čujuhus máhcahuvvo dainna ákkain ahte sii fertejit sáddet čujuhusa báikkálaš buohccivissui. Guossepasieanttabušeahat dat váikkuhit vejolašvuoda válljet eará dálkkodanbáikki.

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji oažžu oktavuodaid mas duodaštit ahte pasieanttaide hárve muitaluvo ahte sis lea vuoigatvuohta ieš válljet dálkkodanbáikki. Sii eai dieđe movt sii galget bargat jus galget válljet dahje molsut eará dálkkodanbáikái, eaige sii álohii oaččo dieđuid ahte sii sáhttet váidin jus sin válljen hilgojuvvo.

Dát golbma ovdamearkka maid midjiide muitalit leat:

- Divššohas gii oažžu dálkkodeami buohcciviesus mii lea alit dálkkodandásis, sirdojuvvo iežas báikkálaš buohccivissui iežas ássanbáikki lahkosis, beroškeahhtá háliida go pasieanta dan dahje ii Dearvvašvuodabargit muitalit ahte buohcciviesuin lea dakkár ipmárdus ahte dát lea bagadus mas eai sáhte spiehkastit.
- Divššohasat geat orrot dakkár guovlluin gos ii leat spesiála dearvvašvuodaveahkki nu go eará guovlluin riikkas, hilgot danin go sii gullet "boasttudearvvašvuodaguvlui".
- Čujuhusat mat sáddejuvvojit eará buohccivissui go divššohas lagamus buohccivissui, máhcahuvvojit almmá sáddemis mielde dieđuid váidinvuoigatvuođa birra ja ákka manin lea hilgojuvvon.

Áigemeeriid rihkkun

Mánnga divššohasa vurdet guhka oažžumis iskkadeami, dálkkodeami, bearráigeahču dahje veajuiduhttima. Mánngaid báikkiin leat stuorra kapasiteahttaváttisvuodat. Vai galget buorebut ávkástallat kapasiteahhta, ja geahpidit redusere erohusaid sin gaskkas leat vuorddašit iešgudetge dearvvašvuodafálaldagaid, de leat ásahuvvon doaibmabijut áigemearrerihkkunortnega bakte. Jus buohcciviesut eai geargga divššohassii fállat dálkkodanfálaldaga mearriduvvon áigemearis, de dat mearkkaša ahte lea áigemearrerihkkun, ja buohcciviesut leat geatnegahtton dieđihit Helfoi. Helfo galgá hálldašit gulahallama divššohasaiguin ja gaskkustit dálkkodanfálaldaga eará buohcciviesus. Mii vásihit ahte buohcciviesut iešgudet ládje Helfoi dieđihit dáid áigemearrerihkkumiid . Dieđihuvvon áigemearrerihkkumiid gaskkas Helfoi orrot dušše muhtun divššohasat geat dán ortnega bakte geat čadahit dálkkodeami eará buohcciviesus go doppe gos leat vuordimis dálkkodansaji.

Divššohasat geaiguin mii leat gulahallan leat eahpedorvvus makkár váikkuhusat šaddet go sirdet nuppi vuordinráiddus nubbái, ja ballet ahte šaddá liigenoaddin jus dálkkodeapmi ii šatta nu movt vurdojuvvon eará buohcciviesus guhkkelis eret. Jus áigemearrerihkkunortnet doaibmat áigumuša mielde de fertejit bálvalusat čuovvolahttit iežaset geatnegasvuodaid ja pasieanttaid vuoigatvuođaid buorebut go dál. Divššohasaide galget dieđihit ortnega birra nu ahte sidjiide duodaid láchčojuvvo vejolašvuoha váikkuhit iežaset dili.

Jus dieduid ja searveválljema vuoigatvuohta ii ollašuhthtojuvvo, iige riekti válljet dálkkodanbáikki ja vejolašvuohta sirdit eará buohccivissui áigemearrerihkkuma oktavuodas dahje duohta vuoigatvuodát pasieanttaide eai doaimma dohkálaččat, de álbmogis eai leat dásseárvosaš dearvvašvuodabálvalusat. Dearvvašvuodaie-seválddit fertejit iežaset stivrejeaddji dokumeanttaid bakte ovddidit gáibádusaid dearvvašvuodadoaimmahagaide ahte sii galget fuolahit ahte dát vuoigatvuodát ollašuhthtojuvvojit, beroškeahttá dearvvašvuodagelbbolašvuoda, ássanbáikki ja eal-lindili. Ortnegat mat eai doaimma daidda mearriduvvon áigumušaid mielde, galget odastuvvot dahje molsojuvvo eanet ulbmillaš ja beaktilis doaibmabijuiguin.

Váidda

Jus divššohas vaháguvvo dahje oažžu duodalaš hehttehusaid, de galgá dearvvašvuodabálvalus ieš dan diedihit divššohassii. Lea láhkamearrádus ahte divššohassii galgá almmuhuvvot makkár vejolašvuohta sus lea ohat buhtadusa Norgga divššohasbuhtadusas (NPE) (Norsk Pasienterstatning), ja vejolašvuoda mii sus lea oktavuoda váldimis stáhtahálddašeddjiin ja dáhttu bearráigeahču Lea maiddái láhkamearrádus ahte pasieanttaide galget almmuhuvvot diedut ahte sii sáhttet váldit oktavuoda Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeddjiin.

Diedut váidinvejolašvuodaid birra ja movt bargat ovddasguvlui jus áigu váidit, sáhttet leat váttisin gávdnat. Lea dehálaš ahte diedut almmuhuvvojit sihke njálmmálaččat ja čálalaččat Sihke spesialistadearvvašvuodabálvalus ja suokana dearvvašvuoda -ja fuollabálvalus berrejit lámččet álkes, vuosttašceahkkefálaldat-čovdosa váidima birra iežaset neahttasiiddiin, ja sihkarastit ahte seamma diedut leat olámuttos maiddái sin váste geat eai geavat digitála hámi. Maiddái berrejit almmuhuvvot diedut maid sáhtta olahit jus vállje váidit.

Lotnolasat váilevaš dieđuiguin váidagiid ja váidinmeannudeami birra, de dehálaš riektasihkarvuodadáhkáduš hilgojuvvo go suokanat eai čuovo almmolaš áššemeannudanvieruid doarvái bures. Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji oaivvilda ahte mánggaid suokaniin leat beare heajos áššemeannudanvierut. Dasa lassin leat stuorra erohusat nuppi suokanis nubbái. Hálddašanlága áššemeannudanjuolggadusat eai čuvvojuvvo doarvái bures daid mánggaid áššiin mat midjiide lea almmuhuvvon. Sii čujuhit ahte njálmmálaš áššemeannudeapmi, guhkes áššemeannudanáigi, dohkálaš čielggadeami ja mielváikkuheapmi váilu, árvoštallamat ja vuodustusat, váilevaš lámkačujhusat váilot, ja ahte váidagat eai dolvojuvvo viidáset stáhtahálddašeaddjái, leat meattáhusat mat duollet dalle áin dáhpáhuvvet. Go formála áššemeannudeami juolggadusat eai čuvvojuvvo suokaniin, de dat lea áittan divššohasdorvvolašvuhtii. Jus suokanis eai dovdda eaige doahhtal juolggadusaid, movt de galgá sihkarastit ahte divššohasaid ja oapmahaččaid vuoigatvuodát vuhtiiváldojit?

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji veahkeha soames váidagiin mas lea sáhka dearvvašvuodabargiid dohkketmeahtun lámhttenvuogis. Áššit leat ovdamearkka dihte dilálašvuodaid birra mas divššohas vásiha ahte jus sis leat gažaldagat de dat dulkojuvvo cuiggodeapmin dearvvašvuodabargiid vuostá, ja ahte dearvvašvuodabargit bealuštit iežaset dahje hilgot divššohasaid. Mii oaidnit maiddái ahte cuiggodeapmi dahje váidagat divššohasain ja oapmahaččain sáhttet dustejuvvon nu gohčoduvvon "máhkaš šállošepmi" mii mearkkaša ahte šállošit divššohasa vásáhusaid, dan sadjái go šállošit go dearvvašvuodabargit eai nagodan bargan dan maid gálge ja nu ahte divššohas vásihii bures vuhtiiváldojuvvon ja dorvvolažžan. Eat nu hárve mii vásihit ahte heivemeahtun dáhpáhusat dahje heivemeahtun ságastallama dáhpáhusa čilgehus lea unnán áigi.

Ruovttoluottadiedut divššohasain ja geavaheddjiin sáhttet leat mávssolaš buktu dasa ahte dearvvašvuodabargit šaddet čeahpibun oaidnit bohtosiid barggus maid sii barget ja movt sin gulahallan sáhtta ipmirduvvot divššohasain. Nu sáhtit buorebut menestuvvat fállat buohkaide dorvvolaš ja dohkálaš bálvalusaid. Buorre ságastallamii ii dárbbáš bistit guhkit áiggi go heajos ságastallan.

Mánát ja nuorat

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjiid čalmmustahttinsuorgi; Nuorat 16–20 agis

jagi 2021 ja 2022 lei Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji liige fuomášupmi mánáide ja nuoraide, sihke alccamet háhkat máhtolašvuoda geavaheaddjijoavkkuin ja sin hástalusaid birra, lassin dasa galget dát nuorat oahpásmuvvat minguin vai mis sáhttet ohcat veahki go dan dárbbasit. Válljejami dagaimet go hárve dán ahkásaš nuorat iežaset dáhtu mielde minguin váldet oktavuoda. Dearvvašvuodarievttálaš válddálašvuodaahki Den lea 16 jagi, mii mearkaša ahte nuorain geat leat deavdán 16 jagi lea vuoigatvuohta oažžut dieđuid ja ieš mearridit iežas dearvvašvuoda.

Mii leat gulahallan moanaid ásahusaiguin mat lahkálaga barget nuoraiguin, nugo mat dearvvašvuodadivššárat, psykologat, joatkkaskuvllat, givssidan- ja ohppiid- ja fágaoahpahalliáittardeaddji, nuoraiddearvvašvuoda dearvvašvuodastašuvnnat, nuoraidpolitihkkarat, habiliterenbálvalusat ja iešguđetge geavaheaddjiorganisašuvnnat. Maiddá leat lágiduvvon čoahkkimat spesialisttabálvalusa nuoraidráđiiguin, mánggaid suohkaniiguin ja iešguđetge divššohasorganisašuvnnaid nuoraidráđiiguin. Maiddá lea ásahuvvon lagas ovttasbargu gaskal divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji ja iešguđetge regionála oahppi-fágaoahpahalli ja givssidanáittardeaddjiin. Oktavuoda-gaskaoamit ja ovttasbargu lea midjiide buvttihan dehálaš oaiviliid ja cealkámušaid dan birra maid nuorat vásihit váttisin ja čuolbmái dearvvašvuoda, buozalmasvuoda ja dearvvašvuodabálvalusa čuovvoleamis.

Ung.no

Divššohas -ja geavaheaddjiáittardeaddji álggaha eahpeformála ovttasbarggu UNG.no neahttasiidduin jagi 2021 čavčča. Dál leat mii oassin neahttasiiddu vástidanbálvalusas mas leat fágaidrasttideaddji joavku mas leat 6 miellahtu min báikkálaš kantuvrraid. Jagi 2022 mii vástideimmet badjel 120 dearvvašvuhtii gullelaš gažaldagaid maid nuoraid ledje sádden neahttasiiddu bakte. UNG.no neahttasiiddu ledje jagi 2021 badjelaš 21 miljovna nuora geat fitne neahttasiiddu ja oaččuimet 104.000 gažaldaga mánáin ja nuorain. Min mielas dáidá Ung.no leat deháleamos lávdin masa divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji lea searvan vai olahit oktavuodaid nuoraiguin.

Mánáid ja nuoraid fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuodta

Kapasiteahhta suohkaniin ii leat álohii doarvái viiddis árra dásis juo álggahit doaimbajuid nuoraide geain lea váttis dilli, ja váttisvuoda sáhttet ahtanuššat ovdalگو dustejit dili. Guhkálmás gillámušat ja dávdad seagáš dárbbuiguin gáibidit ovttasdoaimmaid ja bálvalusaid dearvvašvuodabálvalusa iešguđetge surggiin Gáibiduvvo plánen ja ovttasbargu vai fálaldat mii fálojuvvo divššohassii lea oktiiheivehuvvon ja ollislaš. Mii oaidnit ahte nu ii álohii dáhpáhuva Nuorat muitalit guhkes vuordináiggiid birra, váilelaš ovttasdoaimmaid ja koordinerema dearvvašvuodabálvalusas ja ahte váilu oktagaslaš plána.

Muhtun mánát ja nuorat dárbbasit veahki spesialistadearvvašvuodabálvalusas, ja earát ožžot buori veahki almmá spesialiserejuvvon ja diagnosavuodanusuvvan bálvalusaid. Vuosttašeahkkefálaldat lahka báikki gos nuorat orrot, sáhtta dagahit jođánit dávisteami ja buoret vejolašvuoda heivehusa ja heiveheami.

Dieđuin maid Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji oažžu muitaluvvo ahte leat unnán veahkkevárit gokčamis mánáid ja nuoraid dárbbuid. Unnán jándorsajit nuoraide dagaha váttisin jođánit beassat dálkkodeapmái. Nuorat vásihit ahte heahtebargojoavku geainna sii gulahallet giddejit doaimmaset luopmoáiggiid ja mearkkaša ahte nuorat luopmoáiggiid leat doarjaga haga.

Olles riikkas váilot gelbbolaš dearvvašvuodabargit Mánáid- ja nuoraidpsykiatriijas. Mii váivašuvvat go suohkanat eai leat doarváid čeahpit eastadit dahje dálkkodit gillámušaid, danin go sis váilot doarváid bargit geain lea rievttis gelbbolašvuoha.

Divššohas - ja geavaheaddjiáittardeaddji vásiha ahte lassáneaddji lohku divššohasat geain lea čujuhus MNP:ii leat hilgojuvvon. Mánát ja nuorat leat earenoamáš rašit ja hearakit dálkkodanoktavuodaid, maŋŋonemiin ja unnán diehttevašvuodain. . Maŋŋonemiin sáhttet leat stuorra váikkohusat dearvvašvuodadillái, bearrašii obanassiige, manahit skuvlavázzima ja sosiála oktavuodaid. Divššohasaid čielggadeapmi ja dálkkodeapmi boatkana go lea luopmu ja buozalmasjávkan go ii biddjo sadjásaš divššár Dát mearkkaša ahte nuorat masset luohttámuša ja motivašuvvna MNP dikšui, ja ahte sis eahpenjuolggat eret váldo dearvvašvuodaveahkki mii lea árvoštallojuvvon ahte sii dárbbášit.

Vuoigatvuoha til mánnákoordináhtorii

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vásiha máŋggaid oktavuodain ahte leat bearrašat geain leat mánát geat leat doaibmavádjit, ieža fertejit gávdnat gávdni bálvalusaid, ja makkár njuolggadus dat guoská sin dilálašvuhtii. Veahkin dáid bearrašiidda, de lea sajáiduhttan ođđa vuoigatvuoha man bakte lea riekti oažžut mánnákoordináhtora, mii lea vuoigatvuodavuoddujuvvon divššohas- ja geavaheaddjivuoigatvuoda láchkii.

Erohus dábalaš koordináhtora ektui lea ahte mánnákoordináhtor lassin koordineret dearvvašvuoda- ja čálgobálvalusaid, maidái galgá koordineret eará čálgobálvalusaid ektui. Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji oaivvilda ahte dieđut vuoigatvuoda oažžut mánnákoordináhtora ja dan sisdoallu birra ii leat doarváid bures dovddus dahkkon.

Veahkkedoaimmat bearrašiidda geain mánát leat doaibmavádjit

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vásiha ahte fálaldat mii fálojuvvon suohkaniid bálvalusaid geavaheddjiide rievddada geográfalaččat, iige ollašuite dan ahte geavaheddjiide galget sihkarastojuvvot dásseárvosaš bálvalusat main lea buorre kvalitehta beroškeahttá gos sii orrot. Mii oaidnit ahte máŋggat suohkaniin váilot sierra mánáidásodagat mat dárbbu mielde sáhttet geavahuvvot helpendoaimmaid oktavuodas. Muhtun suohkanat ostet fálaldagaid eará suohkaniin, mii mearkkaša ahte mánná duddema oktavuodas šaddá ássat guhkin eret váhnemiin.

Oamiruhta

Nuorat geat leat gaskal 16 ja 18 ahkásaččat mákset oamiruda go leat doaktára luhtte. Dát váttisin ohcat dearvvašvuodaveahki doaktáris almmá jearramis ruđaid ovddasteddjiin vai sáhtta máksit dearvvašvuodaveahki ovddas. Galle geardde nuorat fitnet doaktára luhtte maŋŋil go leat deavdán 16 jagi njiedjá garrasit, iige dat gal rivttis ládje govvit makkár dearvvašvuodaveahkki nuorain lea. Mii oaivvildit ahte ollu nuorain ii leat duohta vejolašvuoha oažžut dearvvašvuodaveahki váhnemiid/ovddasteddjiid diehtima haga. Lea dehálaš ođdasit árvoštallat oamiruda njuolggadusaid vai sihkarastit nuoraid vuoigatvuoda oažžut dárbbášlaš dearvvašvuodaveahki.

Bálvalusaid ovttasdoaimman ja koordineren

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddjiin váldet jahkásaččat oktavuoda váilevaš koordinerema birra sihke siskkáldasat buohcciviesuin, buohcciviesuid gaskkas ja suohkaniid bálvalusaid.

Ovttasdoaimman siskkáldasat buohcciviesus

Birrasiid 10 % áššiin maid mii oaččuimet jagi 2022 spesialisttadearvvašvuodabálvalusaid birra, ledje váilevaš dahje heajos čuovvoleami ja váilevaš siskkáldas ovttasbarggu birra.

Mii vásihat ahte heajos diehtujohtu, váilevaš oktalašvuolta ja eahpečielga ovddasvástádusgaskavuodat leat oasálačča dasago pasieanttadikšu ii ovdán plána mielde.

Divššohasat geain lea mánggabealat dearvvašvuodadilli dárbbášit ollislaš ja oktiiheivehuvvon dearvvašvuodaveahki. Ollugat vásihit baicca ahte veahkki lea hágganan, ja ahte mearridit eaige leat divššohasa mánggabealat dili obage árvoštallan. Spesialisttat galget ossodagaid mielde oažžut fuomášumi mii láchčojuvvo sin fágasuorgái, muhto vuogádat berre baicca láchčojuvvot nu ahte sihkarastit ollislaš perspektiivva divššus mii fálojuvvo.

Mii oaidnit ahte sáhttá várra divššohassihkarvuhtii go:

- Mañnonan iskkusvástádusaid dulkojupmi mielddisbuktá dálkkodeami mañnoneami.
- Dehálaš divššohasdieđut eai juhkojuvvo viidáset ossodagaid gaskkas ja dálkkodeaddjis eai leat ođasmahtton dieđut divššohasa birra.
- Heajos diehtujohtu dagaha mañnonemiid ja boasttuipmárdusaid.
- Ossodagaid gaskkas leat seainnit, iige ovttasge leat iige váldde ovddasvástádusa divššohasa dálkkodeami ovdáneapmái.

Steinar Pedersen rohki, ovddeš Nationála telemedisiinna guovddáža jodiheaddji, govvidii iežas divššohasvásáhusa ná kronihkas NRK:s jagi 2022 geassemánus:

Mun biddjon vuorddašit. Dáide mu vajálduhtán

Mun in gávna geange gii sáhtášii munnje muitalit leago mus, vai iigo leat borasdávda

Divššohas- ja geavaheaddjiáittardeaddji vásiha ahte fágalaš ja kultuvrralaš cakkít eastadit diehtujohkima juhkojuvvomis ja ovttasbarggu buohcciviesu ossodagaid gaskkas. Ovddasvástádus njeaidit dákkár cakkiiid lea buohcciviesu jodihangottis. Spesialiseren iešguđetge fágasurggiin gáibida ahte buohcciviesuin bidjet eanet fuomášumi vuhtiváldimis vuoddeaddji ovddasvástádusa divššohasain, beroškeahttá leago okta vai mánga ossodaga mat servet dálkkodandoimii. Divššohasaid ektui mearkaša buorre ovttasbargu ossodagaid gaskkas mearkašit ahte sii ožžot dohkálaš dearvvašvuodadivššu.

Lea duohtavuolta ahte gulahallandoavttir ja koordinerenortnegat beare hárve ávkkástallojit riikka dearvvašvuodadoaimmahagain. Dát leat láchkageatnegahtton doaimmat mat galget

dagahit juste buoret siskkáldas ovttasdoaimma. Mii vuordit ahte dearvvašvuodadoaimma-
hagat vuoruhit ja ovdánahttet dáid ortnegiid.

Ovttasdoaimma bálvalusdásiid ja iešgudetge buohcciviesuid gaskkas

Divššohas- ja geavaheadjiáittardeaddji vuohtta mánggaid áššiin ahte ovttasdoaimma
iešgudetge spesialistdearvvašvuodabálvalusa báikkiid gaskkas ja gaskal buohcciviesuid
ja suohkandearvvašvuodabálvalusaid ii doaimma doarvái bures. Váilevaš ovttasdoaimma
bálvalusdásiid gaskkas mielddisbuktá ahte divššohasat eai oaččo dohkálaš ja
koordinerejuvvon bálvalusaid, mii sáhtta ovttaskas oktavuodain mielddisbuktit stuorra
divššohassihkarvuodariska.

Min áššin mii oaidnit ahte:

- muhtun divššohasat čálihuvojit olggos buohcciviesu dálkkodeamis ja šaddet fas
odđasit dálkkodeapmái buohcciviesus, eará divššohasat veallájit beare guhká
buohcciviesus go vuorddašit suohkanlaš fálaldaga.
- divššohasat sáhttet oažžut čuovvoleami ja dálkkodeami mánggaid buohcciviesuin
seamma buozalmasa dálkkodeames eaige divššáriin leat doarvái diedut iešgudetge
dálkkodandoaimmaid birra.
- nuorat vásihit biehttaleami spesialisttabálvalusas ja biehttalusa ágga lea ahte
sii sáhttet oažžut dálkkodeami suohkana dearvvašvuodabálvalusas seammásgo
suohkan dieđiha ahte sis eai leat heivvolaš fálaldagat.
- Láhkegeatnegahttojuvvon ortnegat oktan koordináhtoriin ja individuála plána
ii geavatlaččat doaimma.

Leatgo dus gažaldagat min jahkediedáhusa sisdollui?
Čuojaldahte midjiide dán telefodnanummárii

40 50 16 00

dahje oza oktavuodadieuid báikkálaš kantuvrii dán čujuhusas

pasientogbrukerombudet.no

Pasient- og brukarombudet